

Suurte risupesade välimääräja

Saatesõna

Eesti on metsane maa ja eestlased on metsarahvas. Metsarahvas näeb ja tunneb paljusid loomi-linde, kes nende kõrval elavad. Läbi aegade on mets pakkunud turvalist elupaika nii inimestele kui ka näiteks kotkastele ja kullidele, kes ehitavad oma pesad vanadele ning suurtele puudele. Nii nagu maja ehitamine meil, on ka puu otsa pesa ehitamine suur investeering. Suurema pesa puhul pole seda mõttekas teha igal aastal uuesti, sest ehitamise kõrvalt ei pruugi jääda piisavalt aega ja jõudu järglaste saamiseks või kasvatamiseks.

Viimastel aastakümnetel oleme kasutanud metsa üsna intensiivselt, oleme muutnud selle looduslikku struktuuri ning tekitanud ohtralt lanke. Osa suurte pesade omanikest on sellega kohanenud paremini, osal on olnud raskusi. Kuna liike, kes suuri pesi puudele ehitavad on mitmeid ja nende ohustatuse määr on erinev, siis on vajalik teada, kes ühes või teises leitud pesas elab. Pesa leidja saab pesadest teatada Keskkonnaameti või Kotkaklubi spetsialistidele, kes aitavad määrata pesa omaniku (kuigi alati pole see võimalik) ning edastavad pesa andmed riiklikku registrisse kandmiseks. Kuid pesa leidjagi tahab ja saab ise pesa võimalikku omanikku aimata...

Käesolev „Suurte risupesade välimääraja“ on täienduseks 2004. aastal ilmunud raamatule „Röövlinnud ja metsamajandus“. Viimane on küll oluliselt mahukam ja rohkem liike sisaldav, aga seda on raske metsa kaasa võtta. Välimääraja saab kergelt suuremasse taskusse panna ja metsas pesa omaniku määramiseks kasutada. Pole vaja karta vihmast ilma ega lumesadu, sest määraja on ilmastikukindlast materjalist.

Välimääraja on koostatud paralleelselt eesti ja läti keeles, et mõlema riigi metsaskäijad saaks abi leitud pesade määramisel ning pesaomanikel oleks turvalisem pesitseda.

Leidmis- ja äratundmisrõõmu soovides,

Urmas Sellis

Rein Nellis

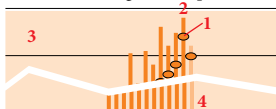
Juhised määraja kasutamiseks

Pesapuu liik

	Mä	Ku	Ks	Lm	Hb	Ta	Sa	Muu
Puud	mänd	kuusk	kask	sanglepp	haab	tamm	saar	vaher, pärn, jt

Tabel A näitab erinevate pesapuude osakaalu Lätis ja Eestis; värviline joon tabeli all illustreerib pesapuu liikide osakaalu protsentides (%).

Tabel B pesa ja pesapuu kõrgus meetrites, erinevate pesapuu liikide kaupa. **1** Rõngas tulbal näitab täpselt mõõdetud pesa kõrgust maapinnast, võrreldes pesapuu kõrgusega (graafikul tulba kõrgusega). Pesa enda kõrgus on alati kõrgus maapinnast pesa madalaima punktini. **2** Pesapuu kõrgus. Liigid, kelle puhul on tehtud rohkem mõõtmisi, neil valiti graafikule juhuvalimina 75 pesapuud mõõdetud seast. Teiste liikide puhul on esitatud kõik mõõdetud pesad ja puud (kui neid muidugi oli). **3** Väikese valimiga liikide puhul on taustana esitatud kõigi teadaolevate pesapuude

kõrgus (keskmine + standardhälve), sh need millel pole mõõdetud pesa enda kõrgust. **4** Kahvatu värviga tulbad graafikul tähistavad kuivanud pesapuid (kui neid konkreetselt liigil on mõõdetud).

Tabel C näitab minimaalset **5**, tavalist (keskmine + standardhälve) **6** ja maksimaalset **7** pesapuude diameetrit **8** (cm) viidates iga liigi kohta kasutatud andmete kogusele **9**.

Tabel D annab pesade mõõdud. **A** on pesa läbimõõt (vaadatuna pesapuu tüve poolt), **B** pesa läbimõõt risti eelmisega, **C** on pesa kõrgus.

Tabel E näitab pesas pesitsevate liikide vahetumist. Samal lehel käsitletav liik on näidatud rasvases kirjas. Vasakule reastame need liigid, kelle pesasid see liik võib hõivata/üle võtta; paremale reastame need liigid, kes omakorda võivad hõivata selle liigi pesi. Mõnedel juhtudel, kolmel järjestikul aastal, võib sama aasta pesa olla hõivatud kolme erineva liigi poolt. Kui pesa on asustamata, siis ei saa sageli määratagi, kelle pesa see on...

Tabel F näitab pesitsemise fenoloogiat. **Pa** tähistab linnu paigalolekut, st aega, mil see liik on oma territooriumil või Eestis, **M** – munad pesas, **P** – pojad pesas, **K** – roheliste okstega vooderduse esinemine ehk „pesa kaunistamine“ (kui see veerg on vastavate liikide puhul tühi, siis see liik ei kasuta rohelist oksid), **S** – valgete lubjapritsmete (väljaheidete) kogus pesa all. Tasub teada, et see tunnus on väga suhteline – valgete lubjapritsmete hulk sõltub pesa kõrgusest, pesaaluse põõsarinde tihedusest (eriti sarapuu) ja sellest, kas pesa vaatlusele on eelnenud vihmasadu või mitte.

Pa	
M	
P	
K	
S	

Must-toonekurg *Ciconia nigra*

Pikkade punaste jalgade, punase näo ja nokaga ning must-valge sulestikuga suur lind. Noorlindude nägu, nokk ja jalad on roheka värvusega (1). Teeb erinevaid hääli. Eelistab toituda keskmise suurusega vooluveekogudel ja märgaladel.

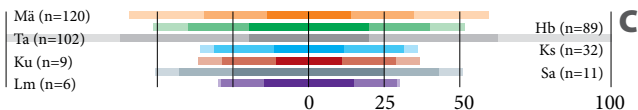
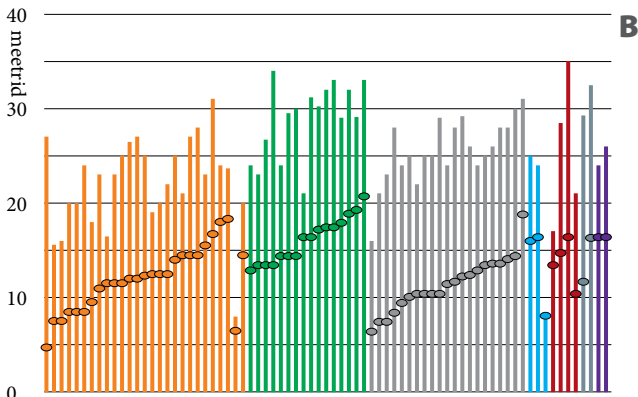

Pesa on robustse struktuuriga ja kasvab aja jooksul. Kevadel on pesa vooderdatud rohelise samblaga, mida võib pudendada ka pesaalustele okstele (3). Rohelisi oksi pesa ei kannu. Pikalt kasutatud pesapuude tüved muutuvad soodsal pinnal vohavate vetikate tõttu roheliseks (1, 2, 5). Väljaheidete söövitav toime vähendab aja jooksul taimestiku kasvu pesapuu all (5). Kevadise saabumise esimestest päevadest on pesa all näha juba rohkelt „lubjapritsmeid“ (2). Pesa alt leitud vanalinnu suled on mustjaspruunid ilma igasuguste

vöötideta (4). Pesad paiknevad enamasti metsa sisemuses, suurtel puudel, võra all või selle alumises osas (tabel B).

	Mä	Ku	Ks	Lm	Hb	Ta	Sa	Muu
EE	41	6	9		48	12	2	
LV	133	10	32	9	93	121	11	1

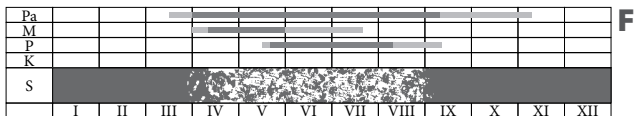

Pesa mõõtmed

A= 117 (60–190), B=113 (60–200); n=271; C=54 (15–130); n=266

hiireviu, kanakull, kaljukotkas > **must-toonekurg**

must-toonekurg > kanakull, hiireviu, herilaseviu, väike-konnakotkas, kaljukotkas

Must-toonekurg

Herilaseviu *Pernis apivorus*

Keskmise suurusega röövlind (sarnaneb hiireviuga). Saba suhteliselt pikk ümarate nurkadega ning ühe laia tumeda vöödiga tipus ja kahe kitsamaga keha pool. Pea on suhteliselt väike, iseloomulik kollane silm, liueldes hoiab tiibu tasapinnaselt. Jahti peab metsaservas puudel passides või maapinnal liikudes. Kevadine mängulend toimub madalal puulatvade kohal, mis annab märku pesa lähedusest. Iseloomulik on üle selja tiibade laksutamine kõrgel õhus, nii piiritletakse territooriumi. Kui sattuda pesitsusajal pesa juurde, siis üldjuhul vanalind sellelt ei põgene, vaid püüab sissetungijat peletada tiivaplaksatustega. Pesalt lendu peletatuna võib ta maanduda läheduses asuvalle puule, üldjuhulul teeb seda vaikides. Hääliitus meenutab hiireviu vilejat häält, kuid on märksa pehmem ja venitatum.

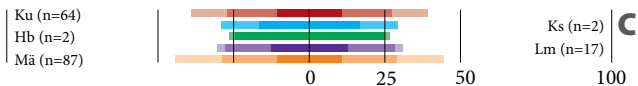
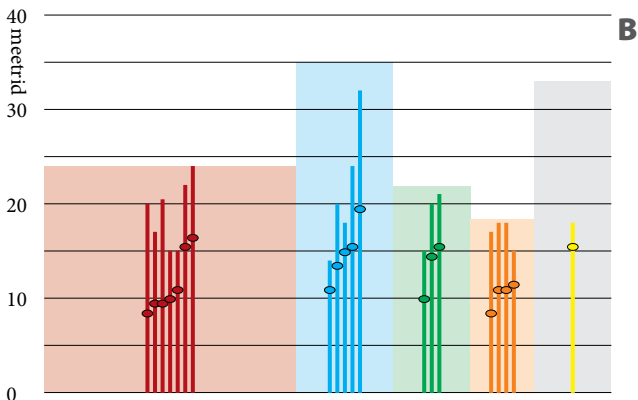

Pesa üldjuhul väiksem ja lamedam kui hiireviu oma ning pesitsuse algusaeg on saagist lähtuvalt ka hilisem. Poegade ajal leidub pesa all harva „lubjapritsmeid“, väljaheited jäävad enamasti pesaservale (2,4). Väljaheide on sarnane tuvi omale - kleepuv, tume ja tihkevõitu. Pole millegi muuga segi aetav. Samuti võib vahetevahel leiduda pesa all saagijäänuseid, enamjaolt on need herilaste kärjed või nende tükid.

Pesa on vooderdatud erinevate värskete roheliste okstega; enamus paare vooderdab pesa ohtralt, mõned vähem või üldse mitte (2,4).

	Mä	Ku	Ks	Lm	Hb	Ta	Sa	Muu	A
EE	7	28	7	7	9		1		
LV	3	11	8	2	3			2	

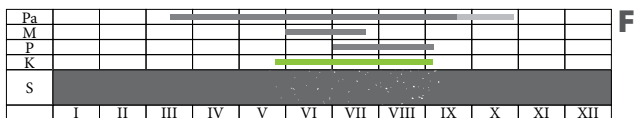

Pesa mõõtmed

A = 72 (60–90), B = 69 (60–75), C = 46 (26–80); n = 5

hiireviu, must-toonekurg > herilaseviu

herilaseviu > hiireviu, puna-harksaba/must-harksaba

Herilaseviu

Must-harksaba *Milvus migrans*

Keskmise suurusega saledate tiibade ja kergelt harkis sabaga röövlind (Eestis väga haruldane pesitseja). Saba on sama pikk kui tiivad – laiaili asendis saba harki ei näe. Tumepruuni sulestikuga, teravate õlgadega ja heledate laikudega tiibade all. Ei tiirle. Tüüpiline toitumislend meenutab justkui

“tuulega ära viidud paberi lendu”, iseloomulik on saba nähtav pööramine lennu ajal; enamjaolt lendab suhteliselt madalalt üle avatud maastiku või järve kallaste; külastab ka prügihunnikuid ja sarnaseid paiku; tiivad lennu ajal kergelt painutatud. Enamjaolt raipesööja, eelistab surnud kala.

Mõlemate harksabade pesasid iseloomustavad väikesed mõõtmed (haudiva linnu saba on tihtipeale nähtav; 3), pesamaterjal jämedavõitu (1, 2, 6). Mõlemad liigid võivad pesitseda üksteisele väga lähestikku (vahel isegi kõrvuti asetsevatel puudel). Tavaliselt kaunistab pesa erinev inimtekkeline rämps – riie, paber, plastiku tükid, nõõrijupid jmt, mida leidub ka pesa all (5). Pesas all leiduva rämpsuga seast võib leida ka sulitud sulgi (7), räppetompe (8) ja osaliselt söödud saagi osi. Must-harksaba pesad paiknevad (peaaegu) alati veekogude läheduses (1); näiteks Lätis pole ühtegi pesa registreeritud veekogust kaugemal kui 100 m.

	Mä	Ku	Ks	Lm	Hb	Ta	Sa	Muu
Must-harksaba LV	5	1	3	1	1	1		2
Puna-harksaba LV		1						

D Pesa mõõtmed (Must-harksaba)

A = 62 (54–70), B = 55 (50–62); n=3; C=44 (30–58); n=2

Puna-harksaba *Milvus milvus*

Kogukam ja erksama värvusega kui must-harksaba; sulestik roostekarva punakaspruun, saba pikem kui tiibade pikkus, sügavalt harkis saba, hark on näha ka siis, kui saba on laiali; muus osas väga sarnane must-harkabaga. Jahti peab üldjuhul avatud maastikul, külastab samuti prüghunnikuid. Ei tiirle. Eestis pole pesitsemas leitud.

ronk, hiireviu, kanakull, herilaseviu > **must-harksaba (puna-harksaba)**
must-harksaba (puna-harksaba) > hiireviu

Pa												
M												
P												
K												
S												
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII

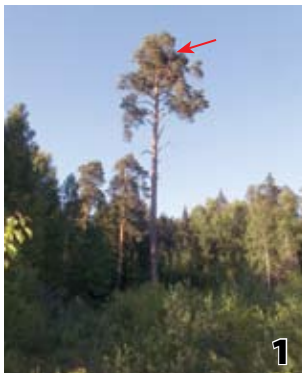
E
F

Merikotkas *Haliaeetus albicilla*

Meie võimsaim röövlind, keda iseloomustavad suured tiivad ja tugev nokk. Vanalinnule iseloomulik tunnus on kiilukujuline valge saba. Ülejäänud on sulestik kahkjaspruun, mis muutub vanusega heledamaks. Täiskasvanu sulestik saavutatakse 5 aastaga, noorlinnud on tumepruunid või kirjud. Tihti istub vees asuvatel suurtel kividel, puudel, kändudel või maapinnal.

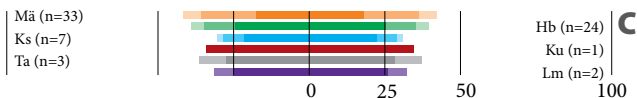
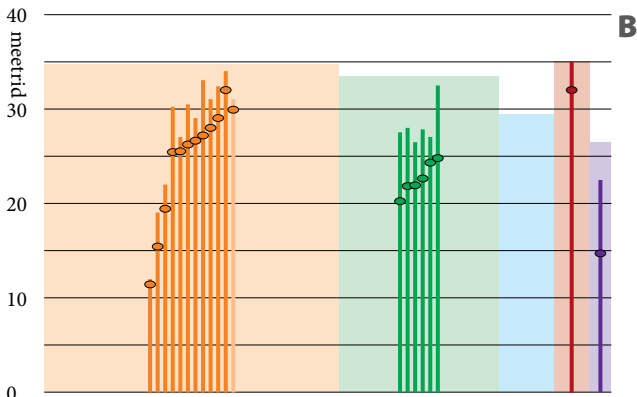

Pesa asetseb tavaliselt suurte puude ülemises osas, kust avaneb piisav lennutee. Suur ja robustne pesa tehakse tugevatest okstest. Pesa võib leida enamasti häilu või lageraide servast, soosaarelt või mõnelt säilikpuult. Pesad on kaunistatud varakult enne sigimise algust (juba novembris) ja hiljem terve hooaja vältel (enamasti männi-, kuuse- või

haavaokstega), mille kogus varieerub paariti. Poegadega pesa juures on vanalinnud üsna häälekad.

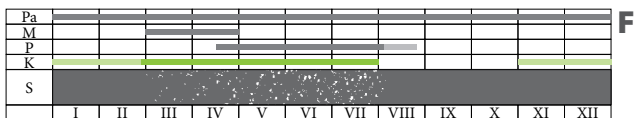
	Mä	Ku	Ks	Lm	Hb	Ta	Sa	Muu
EE	73	5	13	2	35	1	1	
LV	60	11	12	2	37	3	1	

Pesa mõõtmed

A = 134 (100–160), B = 142 (130–194), C = 104 (50–180); n = 16

kanakull, hiireviu, väike-konnakotkas, kalakotkas, must-toonekurg, kaljukotkas > merikotkas
merikotkas > väike-konnakotkas, lõopistik, kaljukotkas, kassikakk

Merikotkas

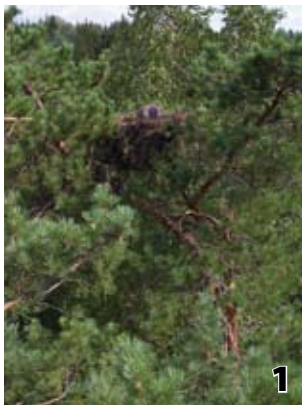
Madukotkas *Circaetus gallicus*

Laiade tiibade ja ebaproportsionaalselt suure peaga (võib meenutada suurt kakku) kogukas röövlind. Eestis väga haruldane pesitseja. Pealt on sulestik pruun, tiibade ja kõhu alt hele (mõnikord peaaegu valge), sageli triibuline. Saba vöödiline nii pealt kui alt. Silmad kollased. Madukotkast

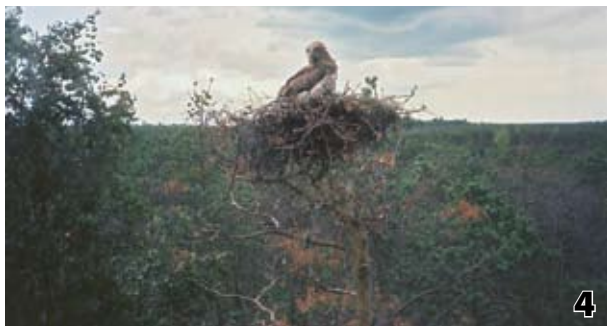

iseloomustab jõuline lend, toiduotsingul maapinna lähedal (ka rappelend). Jahib valdavalt roomajaid (~90% saagist, 3), nende puudumisel võivad saagiks langeda ka hiired, siilid, linnud. Territoorium on väga suur.

Pesa on võrdlemise väike, tavaliselt ehitatud puu latva (1, 2, 4, 5), tihti on hauduva linnu saba maast näha. Võib pesitseda ka tuuleluual. Pesapuud paiknevad enamjaolt rabaservas või rabasaartel. Pesapuuna eelistab mändi. Pesa on vooderdatud kogu pesitsusaja vältel värskete männi, kase ja kuuse okstega (3). Tavatseb ehitada igal aastal uue pesa. Räppetombud (enamjaolt pesas, aga võib leida pesa alt maast) on ovaalsed ja sisaldavad madude ja sisalike naha fragmente ning väga harva näriliste karvu.

	Mä	Ku	Ks	Lm	Hb	Ta	Sa	Muu	A
EE									
LV	3								

Pesa mõõtmed A,B=~65 (40–100); C= 34 (20–80); n=41

madukotkas > väikepistik, lõopistik, hiireviu

Pa												
M												
P												
K												
S												
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII

Madukotkas

D
E
F

Kanakull *Accipiter gentilis*

Keskmine (isane) või suur (emane) röövlind lühikeste laiade tiibade ja pika sabaga. Täiskasvanud linnud on tumehallid, heledama vöödilise kõhuga. Noorlinnud on pruunimad tuhmima pikitriibulise kõhuga. Lend on kiire ning osav, tiirutab ja liugleb harva, peatub enamasti puuvõras. Enne paaritumist häälitseb (laulab) sageli, hiljem enamjaolt vaikne (lennuvõimestunud pojad on samuti häälekad).

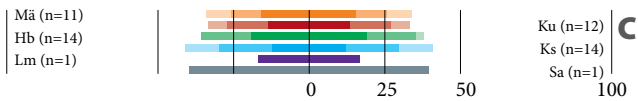
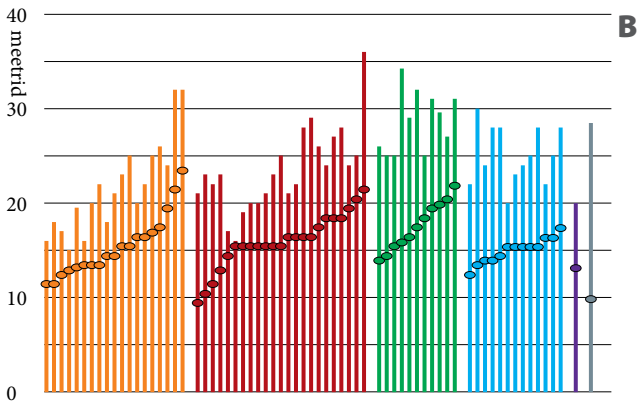

Pesad sarnanevad hiireviu pesadega, kuid pesa platform on üldjuhul suurem, vanad pesad võivad olla märkimisväärse kõrgusega (kuni paar meetrit). Pesa kaunistatakse värskete okstega läbi kogu aasta. Peaaegu alati leidub pesa all saagi jäänuseid (luud, 5, ja suled, tüüpilisena näiteks pasknääri sinimustvalged suled). Erinevalt teiste röövlindude pesadest on kanakulli

pesad kaetud udusulgedega juba varajasest haudumise staadiumist s.o. alates aprilli lõpust (4). Võivad pesitseda harva ka linnaparkides. Territooriumilt võib leida iseloomulikke saagilahkamise kohti (vt ka raudkull).

	Mä	Ku	Ks	Lm	Hb	Ta	Sa	Muu
EE	51	28	9	2	17			
LV	22	14	27	1	22	2	1	

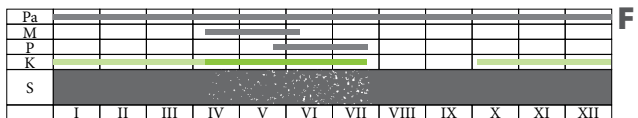

Pesa mõõtmed

A= 97 (50–140), B = 110 (90–140); n=7; C=81 (40–110); n=15

must-toonekurg, hiireviu > kanakull

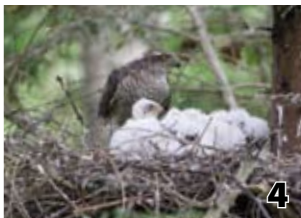
kanakull > must-toonekurg, hiireviu, puna-harksaba, merikotkas

Kanakull

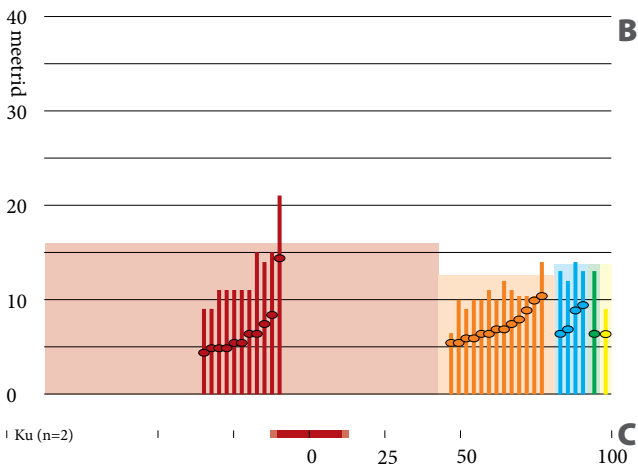
Raudkull *Accipiter nisus*

Raudkull on kanakulli miniatuurne versioon, kuigi keha proportsioonid on mõnevõrra erinevad – raudkull on saledam, tiivad ja pea on lühemad ja saba on pikem. Suur emane raudkull võib väga sarnaneda väikse isase kanakulliga. Isased on väiksemad ja erksamate värvidega (vöödid kõhul on punakad), emastele on iseloomulik tume näomask (4). Pesad asuvad noortel puudel, tihti 20 – 40 aastastes kuuse noorendikes (1). Võivad pesitseda ka väljaspool metsa, väikestes puusaludes, asulates. Suur osa pesadest paikneb kultuurmaastikus, kus leidub sellele liigile rohkelt toitu (väiksemad linnud nagu pääsukesed, varblased, rästad jt). Tavaliselt leidub pesa läheduses mitmeid saagilahakmiskohti, mis asuvad

enamasti kändudel, kividel ja maha langenud puutüvedel, nende ümber leidub rohkesti saaklindude sulgi (2). Pesa on ilma roheline vooderuseta, tavaliselt kasutusel vaid ühel aastal (4, 5). Mõõtmetelt on pesa üsna väike. Alates haudumisest hakkab emalind sulgima – tema suled on leitavad 10 m raadiuses pesast (6). Eduka pesa all esineb valget väljaheidet (3), pesa alt võib leida saagijäänuseid - luid ja sulgi.

	Mä	Ku	Ks	Lm	Hb	Ta	Sa	Muu
EE	32	94	5		1			1
LV	7	26		1				

Pesa mõõtmed

A= 43 (30-90), B = 38 (30-60); n=18; C=18 (10-31); n=11

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Pa												
M												
P												
K												
S												

Hiireviu *Buteo buteo*

Kõige tavalisem röövlind. Värvus varieerub peaaegu valgetest lindudest kuni tumepruunideni. Keskmise suurusega, lühikesevõitu ümmarguse sabaga, suure heleda laiguga tiiva alaküljel, jalad sulgedeta. Tihti võib teda kohata istumas postidel, kuhjadel, hunnikutel, puudel. Tiireldes hoiab tiibu kergelt ülespoole (V-kuju), tihti liugleb. Häälitseb sageli, hüüdes kliiiäää.

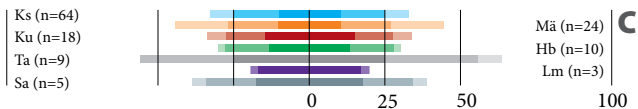
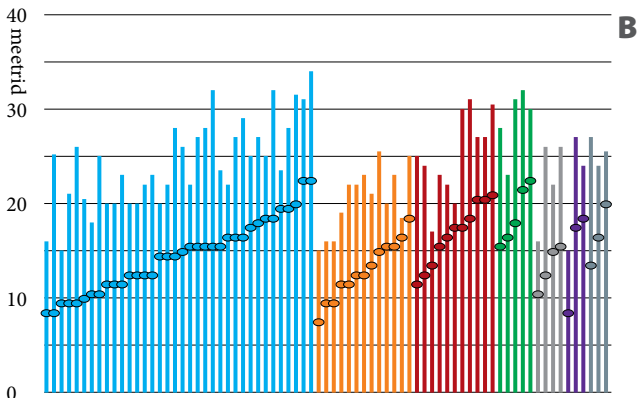

Pesitseb nii metsaservas kui ka metsa sisemuses. Pesa on ehitatud üsna väikestest okstest, tavaliselt on pesa ülemise osa diameeter alla 1 m. Pikemaerialised pesad on suuremad, küündides kuni 120 cm kõrguseni (sellised pesad on ülalt kitsamad kui alt). Pesa on kaunistatud roheliste okstega kogu hooaja vältel. Pesitsusaja edenedes ilmub pesa alla üha enam valgeid väljaheite pirtsmeid. Pesa alt leitavad hiireviu suled on

iseloomulikult vöödilised (2). Väljaspool pesitsuaega võib olla raskusi hiireviu ja konnakotka pesa eristamisega, mõlema liigi pesade alt võib leida hiirekarvadest räppetompe (5). Hiireviu pesi hõivavad sageli teised liigid (händkakk pildil 4; tabel E).

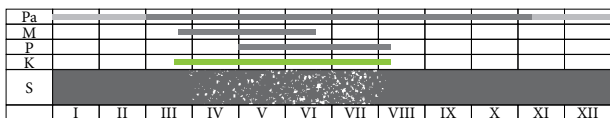
	Mä	Ku	Ks	Lm	Hb	Ta	Sa	Muu
EE	165	81	94	12	34	18	1	3
LV	45	26	116	14	20	20	7	

Pesa mõõtmed

A = 78 (50–115), B = 82 (50–120); n=13; C=57 (5–120); n=22

puna-harksaba, herilaseviu, väike-konnakotkas, must-toonekurg, madukotkas > hiireviu
 hiireviu > herilaseviu, merikotkas, väike-konnakotkas, must-toonekurg, händkakk, kodukakk

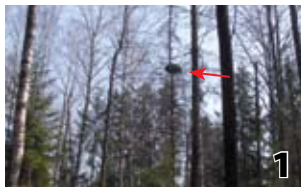
Hiireviu

Suur-konnakotkas *Aquila clanga* Väike-konnakotkas *A. pomarina*

Neid kahte lähedast liiki on looduses visuaalselt raske eristada, lisaks nad hübriidiseeruvad. Suur-konnakotkas pesitseb jõgede lähedal lammimetsades (2) ja tema toidumenüüsse kuulub rohkem (vee) linde, kui väike-konnakotkal. Ülejäänu osas on liigid väga sarnased. Konnakotkad on suuremad pikkade laiade tiibadega röövlinnud. Pruun sulestik, tiiva hoosuled on kattesulgedest tumedamad, jalad on sulgedega kaetud („püksid“). Liueldes ja tiireldes on tiivaotsad võrreldes ülejäänud tiivaga kergelt allapoole suunatud. Lindu võib tihti kohata istumas, enamjaolt metsaserva puudel või postidel, kuid ka maas kõndimas. Pesa läheduses hõigub lühidalt „kjak“, kuid inimhäiringu korral lahkub enamasti vaikides pesalt.

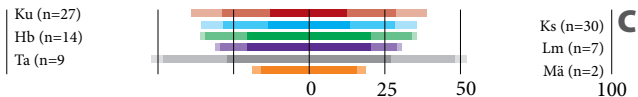
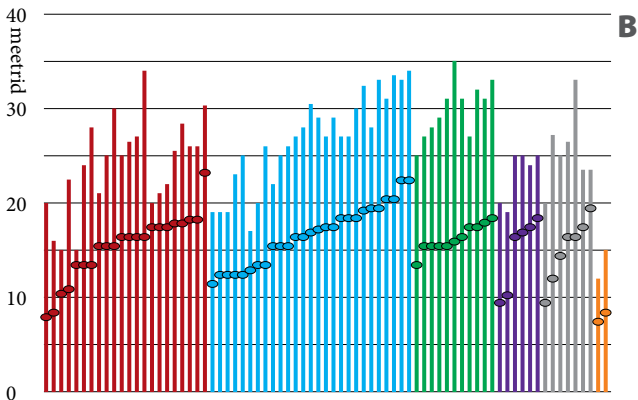

Tavaliselt on pesa suur nagu kanakullil (3), aga pesa all puuduvad saaklindude jäänused (kondid, suled). Erandlikult võib kohata ka väga väikesi konnakotkapesi. Tüüpiline pesa alt leitav tunnuslik materjal koosneb sarnaselt hiireviule räppetompudest (peamiselt hiirekarvad, vt hiireviu!) ja kotka enda sulgedest. Enamus konnakotka sulgedest on ühtlaselt pruunid, millel võib mõnikord märgata kergeid laiuvõtte. Pessa tuuakse rohelisi oksa

kogu pesitsuse vältel. Üldjuhul on pesad ehitatud suhteliselt metsaserva lähedale, aga on ka erandeid. Kevadel ei pruugi leida asustatud pesa alt lubjapritsmeid, hiljem on väljaheidet vähesel määral (aga on olemas pesapuu võrast ja alusmetsast, 4). Lennuvõimestub vaid üks poeg.

	Mä	Ku	Ks	Lm	Hb	Ta	Sa	Muu	A
EE	5	110	26	6	6		1	1	
LV	7	102	74	20	26	24	5		

Pesa mõõtmed

A= 105 (80–150), B= 101 (80–150); n=12; C=79 (20–150); n=21

hiireviu, must-toonekurg > väike-konnakotkas

väike-konnakotkas > hiireviu, merikotkas

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Pa												
M												
P												
K												
S												

Väike-konnakotkas

Kaljukotkas *Aquila chrysaetos*

Saledate tiibade ja pika sabaga kogukas röövlind; tiireldes hoiab tiibu kergelt ülespoole (V-kuju), liugleb sageli. Kujult võib meenutada hiireviud, kuid kaljukotkas on kaks korda suurem kui hiireviu. Tumepruunika värvusega, vanalindude lagipeal on kuldne varjund, noorlindudel on väga selged valged tiivalaigud (ühelgi teisel siinkirjeldatud liigil ei esine) ja valge sabatüvik, mõned linnud võivad pesitsemisega alustada juba enne vanalinnu sulestiku saavutamist. Tavaliselt on pesa lähedal väga arg ja häirimise korral lahkub varakult vaikselt pesalt.

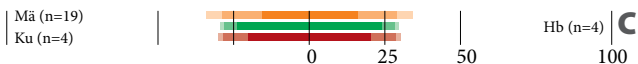
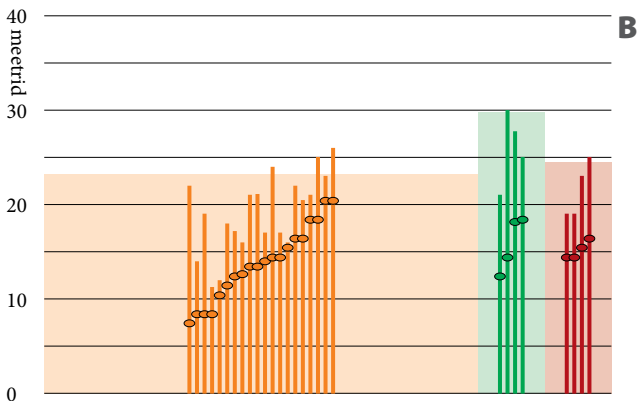

Massiivse struktuuriga pesa on ehitatud puu ülemisse ossa (1), enamasti hea ligipääsuga. Pesad asuvad rabasaartel või -servadel (pildid 1, 2) või sarnastel avatud maastikel. Saagijäänused jäävad enamasti pessa, kuigi mõned võivad olla ka maha kukkunud; sisaldavad erinevaid keskmise suurusega linde (teder, metsis, ronk, sinikael-part jne) või imetajaid (jänes, nugis, jt., 3). Erinevate saakobjektide osakaal on

erinevate paaride ja aastate lõikes varieeruv. Mõned linnud võivad olla spetsialiseerunud kindlate liikide jahtimisele (nt sookurgedele).

	Mä	Ku	Ks	Lm	Hb	Ta	Sa	Muu	A
EE	15	4			2				
LV	11				2				

Pesa mõõtmed

A,B=139 (110–157), n=3; C= 103 (50–200); n=3

must-toonekurg, merikotkas > kaljukotkas

kaljukotkas > merikotkas, must-toonekurg, väikepistrik, hiireviu

Pa												
M												
P												
K												
S												
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII

Kaljukotkas

Kalakotkas *Pandion haliaeetus*

Keskmise suurusega röövlind, saledate nurkjate tiibadega. Keha ülalpool on pruun, alapool peaaegu valge. Saaki jahib üksnes erinevate veekogude kohal, tihti liugleb või rapleb paigal. Toitub elusast kalast, mida püüab õhust vette sukeldudes. Alates munemisest püsib emaslind pesal või selle läheduses, võõra lähenedes lendab pesa ümbruses ärevalt ringi ning häälitseb intensiivselt “ki-ki-ki-...”

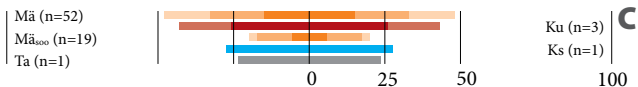
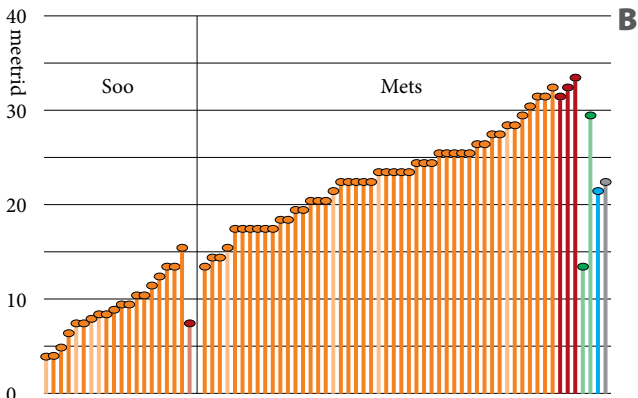

Pesa on robustse struktuuriga ja koosneb keskmise suurusega okstest. Pesa on eranditult ehitatud puu latva, nii et seal oleks hea nähtavus kõikidesse suundadesse (enamasti 360°). Erandjuhtudel võivad oksad ulatuda pesast kõrgemale (1). Tüüpiline pesapuu on ühtlasi kõrgeim puu ümbruskonnas, näiteks üksik kõrgem puu rabas (3) või säilikpuu (kunagisel) lageraie langil. Kõige enam sobivad lamedate latvadega vanad

männid (4). Võivad kasutada ka erinevaid kuivanud puid (1), kus pesade eluiga kujuneb lühikeseks (enamjaolt vaid üks hooaeg), harva ka valgetoonekure maha jäetud pesi (2) või inimtekkelisi konstruktsioone (5). Pesa alt võib leida kalajäänuseid ja pesamaterjali. Pesa avatuse tõttu kannatavad pesad tugeva tormi ja/või suure lume tõttu. Pesamaterjalis värsked rohelised oksad puuduvad.

	Mä	Ku	Ks	Lm	Hb	Ta	Sa	el.post
EE	81	7						4
EE _{kuiv}	10	4	3	1	4			
LV	121	9	1	1	1	3		2
LV _{kuiv}	42	32	5	2	10	1		

valge toonekurg > kalakotkas
 kalakotkas > merikotkas, väikepistrik, lööpistrik

Pa												
M												
P												
K												
S												
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII

Kalakotkas

Ronk *Corvus corax*

Keskmise suurusega üleni must lind kiilukujulise saba ja tugeva nokaga. Järgneb jahimeestele, hundisalkadele, patrullib teeveertel. Kõigesööja, suured parved võivad koguneda prügimägede ja tapamajade juurde.

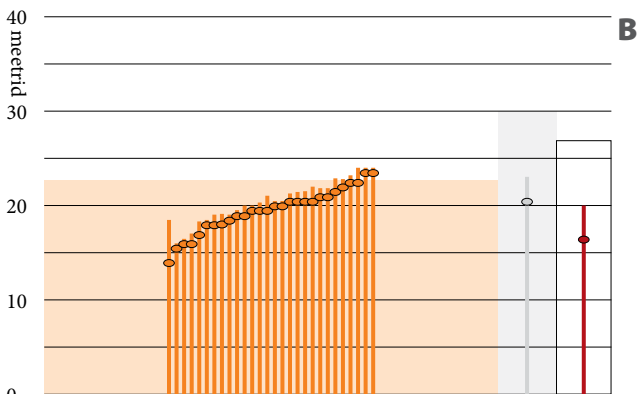
Pesa on ehitatud erinevate puuliikide võra ülemisse ossa (1,2), samuti erinevatesse inimese poolt ehitatud rajatistele (tornid, korstnad, elektripostid). Pesad paiknevad metsas kas lankidel või avatud alade servas (näiteks langiservas, soosaarel või säilikpuudel), põllumajanduslikel maadel (kõrgepingemastidel) ja asulates, sh suurtes linnades.

Pesa on tehtud suhteliselt jämedast materjalist, mitte kunagi pole pesa kaunistatud roheliste okstega. Kevadel vana pesa taastatakse või ehitatakse uus. Mõned paarid kasutavad uue pesa ehitamiseks vana pesa materjali, seega tegelikult nad sõna otseses mõttes kolivad oma pesa. Sisemine vooderdus meenutab karvadest (põdra, kitse ja teiste loomade karvad) ja samblast koosnevat vilditud kaussi. Mõnedes pesades võib

vooderdus sisaldada ka sellist rämpsü nagu kile, vanad sukad, nõõrijupid jms (vrd harksabad). Karvatuuste ja inimtekkelist rämpsü leidub ka pesa all või puuokstel. Väljaheide ja räppetombud ilmuvad pesa alla alles siis, kui pojad on juba üsna suured (reeglina aprilli teisel poolel).

	Mä	Ku	Ks	Lm	Hb	Ta	Sa	el.post
EE	57	1			2	1		6
LV	68	5	2		1	3		10

Pesa mõõtmed

A= 65 (40-90), B= 64 (30-90); n=41; C=42 (20-84); n=34

hiireviu > ronk

ronk > lõopistrik, must-harksaba, hiireviu, merikotkas, väikepistrik

	Pa	M	P	K	S
I					
II					
III					
IV					
V					
VI					
VII					
VIII					
IX					
X					
XI					
XII					

Ronk

Andmeallikad

Erinevate spetsialistide (esitatud esi- ja perekonnanime järgi) avaldamata andmete viitamisel kasutatakse trükises järgmisi lühendeid: Aigars Kalvāns (LV) – AK, Aivars Petriņš (LV) – AP, Aarne Tuule – AT, Eet Tuule – ET, Gunnar Sein – GS, Helmuts Hofmanis (LV) – HH, Indrek Tammekänd – IT, Juris Lipsbergs (LV) – JL, Jānis Ķuze (LV) – JK, Jaak Tammekänd – JT, Katrin Jürgens – KJ, Kārlis Millers (LV) – KM, Māris Strazds (LV) – MS, Raul Melsas – RM, Rein Nellis – RiN, Renno Nellis – RnN, Riho Männik – RM, Rob Bijlsma (NL) – RB, Stef van Rijn (NL) – SvR, Tarmo Evestus – TE, Ūģis Bergmanis (LV) – UB; Ūrmas Abel – UA, Ūrmas Sellis – US, Ūlo Vāli – ŪV, Valters Pranks (LV) – VP, Vilnis Skuja (LV) – VS, Vladimir Ivanovski (BY) – VI; Fotograafid (kui erinevad ūlatoodustest): Arne Ader – AA; Ieva Mārdega (LV) – IM, Jānis Ķuze / putnubildes (LV) – JK/pb; Joosep Tuvi – JT; Kārlis Millers / latvijas putni (LV) – KM/lp; Māris Strazds / putnubildes (LV) – MS/pb.

Enamus andmeid tugineb 821 rōōvlinnu pesapuu ja 712 must-toonekure pesa mōōtmistest MS poolt ajavahemikul 1985 – 2011, alates 2011 aastast enamjaolt koos JK, HH ja VP-ga. Ūlejäanud andmed tuginevad enamjaolt teiste eelpool mainitud teadlaste avaldamata andmetele vōi kirjandusele (loetletud allpool).

4 Must-toonekurg Tekst: MS. Pildid: MS/pb (LV). Vanalind (26/04/2007, Gulbenes nov., LV); 1 – ~20 aastat vana kure pesa (17/07/2008, Balvu nov., LV), 2 – pesaalune vāljaheide varakevadel (17/04/2006, Auces nov., LV), 3 – pesavooderdusest puu alla maha kukkunud sambla tükid (22/04/2011, Kuldīgas nov., LV), 4 – sulitud suled (17/07/2006, Nīcas nov., LV) 5 – taimkatteta laik pikalt kasutatud (20–21 aastat) pesa all (07/07/2006, Vecumnieku nov., LV). Andmed: A_{EE}: US, A_{LV}: B, C, D: MS, E: (9), MS, US; F: (4), MS.

6 Herilaseviu Tekst: RB & MS. Pildid: AA (29/08/2007, Valgamaa), 1, 2: RB (Drenthe piirkond, NL), 3, 4: SvR (Gelderlandi piirkond, NL) 1 – isane vanalind laialiaetud tiibadega pesal (13/07/2007); 2 – vārsked kase oksad ja vāljaheide pesas (16/07/2011); 3 – tugevalt „kaunistatud” pesa mānnil (02/06/2011); 4 – herilasekārje tükid pesas (13/07/2009). Andmed: A_{EE}: AT&ET, IT&JT, KJ, RM, RiN, RnN, TE, UA, ŪV, A_{LV}: (5), AK, AP, JK, MS; B, C: (5), AT&ET, MS; D: (5); E: (5), SvR, MS; F: (4).

8 Must-harksaba Tekst: MS & SvR, Pildid: MS/pb (26/04/2008, Dundagas nov., LV), 1 – tūūpiline pesa (11/06/2006, Limburgi piirkond, NL), SvR; 2 – hiljuti leitud pesa Lātis (28/06/2008, Ventspils nov., LV), AK. Andmed: A_{LV}: (5), AK, AP, MS, D: (5); E: (5), SvR; F: (4).

9 Puna-harksaba Tekst: MS & SvR. Pildid: MS/pb (24/02/2008, Berni kanton, CH), 3, 5, 7, 8: SvR (Liege piirkond, BE) 3 – pesa tammel iseloomuliku kaunistusega ja hauduva linnu nāhtav saba (22/05/2011); 4 – Lātitist leitud esimene pesa pārast puudumist >50 aastat (16/07/2010, Aizputes nov., LV), KM/lp; 5 – maha kukkunud „pesa kaunistus” (07/04/2007); 6 – noorlind pesas (17/06/2011, Aizputes nov., LV) AK; 7 – sulitud suled (09/06/2006); 8 – tūūpiline putukate jäänustega puna-harksaba rāppetomp (19/08/2007). Andmed: A_{LV}: AK, KM; E: SvR; F: (4).

10 Merikotkas Tekst: MS & JK. Pildid: MS/pb (17/06/2007, Kuldīgas nov., LV); 1 – pesa sāilikpuul (17/06/2007, Kuldīgas nov., LV), MS/pb; 2 – tūūpiline pesa asetus (23/03/2009, Dagdas nov., LV), JK/pb; 3 – lageraie ārel paiknev pesa (01/06/2010, Saldus nov., LV), JK/pb; 4 – kolm aastat kasutatud pesa (28/10/2008, Ventspils nov., LV), JK/pb. Andmed: A_{EE}: US, A_{LV}: JK, MS; B–D: JK, MS; E: JL, JK, UB, US; F: (3), JK, US.

12 Madukotkas Tekst: MS. Pildid: KM/lp (04/06/2009, Nīcas nov., LV) 1–5: (Vitebsk Oblast, BY), VI 1: tūūpiline pesa asukoht (15/08/2011 Vitebsk maakond), 2 – tūūpiline pesa asukoht (21/07/1999 Beshenkovichi maakond), 3 – noorlind toiduga (17/06/2008 Vitebsk maakond), 4 – lennuvōimeline noorlind pesas (19/07/1996 Beshenkovichi maakond), 5 – tūūpiline pesa asukoht (23/06/2004, Gorodoki maakond). Andmed: (11); A_{LV}: AP, MS, D: (11), E: VI; F: KM, MS.

14 Kanakull Tekst: MS & AK. Pildid: saagiga isaslind (12/07/2008, Tukuma nov., LV) MS/pb; 1 – tūūpiline pesa (29/07/2007, Tukuma nov., LV), MS/pb; 2 – vāljaheited eduka pesa all (08/07/2009, Krustpils nov., LV), MS/pb; 3 – pesamets (15/04/2005, Viljandimaa), AA; 4 – pojad on āsja pesast

välja lennanud (08/07/2009, Krustpils nov., LV), VP; 5 – saagi luud pesa all (14/07/2007; Põlvamaa), US. Andmed: A_{EE}: AT&ET, IT&JT, KJ, RM, RiN, RnN, TE, UA, ÜV; A_{LV}: AK, AP, MS; B: AP, AT&ET, MS; C: AP, MS; D: MS; E: AP, JL, MS, SvR; F: (4).

Raudkull Tekst: SvR & MS. Pildid: emaslind (19/04/2008, Dundagas nov.), MS/pb; 1–3, 5, 6: SvR (Gelderlandi piirkond, NL); 1 – tüüpiline pesa okasmetsas (26/05/2007); 2 – saagilahkamise koht (10/06/2004); 3 – väljaheited hõivatud pesa all (23/05/2005); 4 – emaslind poegadega (01/07/2010, Dundagas nov., LV), AP; 5 – täiskurnaga pesa (mustal leedril) (06/05/2005); 6 – emaslinnu sulitud suled (06/05/2007). Andmed: A_{EE}: AT&ET, IT&JT, KJ, RM, RiN, RnN; A_{LV}: (5), MS; B: AT&ET, MS; C: MS; D: (5); F: (4).

Hiireviu Tekst: MS. Pildid: (06/10/2007, Tukuma nov., LV) MS/pb; 1 – pesa noores puistus (27/04/2006, Ciblas nov., LV), MS/pb; 2 – sulitud suled (05/09/2005, Põlvamaa), US; 3 – pikalt asustatud pesa (01/08/2007; Aknistes nov., LV), MS/pb; 4 – händkakk haudumas pesal, kus varem oli hiireviu muna (15/04/1999, Madonas nov., LV), JK/pb; 5 – rüppetomp (04/09/2005, Valgamaa), US; Andmed: A_{EE}: AT&ET, IT&JT, KJ, RM, RiN, RnN, TE, UA, ÜV; A_{LV}: AP, MS; B: AP, AT&ET, MS; C: AP, MS; D: MS, E: (5), AP, JL, MS, SvR, UB, US, VI; F: (4).

Konnakotkad Tekst: MS. Pildid: Väike-konnakotkas (06/04/2009; Soomaa Rahvuspark, Viljandimaa), AA; 1–4: MS/pb (LV); 1: pesa on kevadel hästi näha (27/04/2006, Ciblas nov., LV), 2: viimane teadaolev suur-konnakotka pesaleid Lätis (26/08/1990, Lubānas nov., LV) 3: tüüpiline pesa noorlinnuga (07/08/2009, Vecumnieku nov., LV) 4: lubjapritsmes pesa all (25/07/2006, Nauksēnu nov.). Andmed: A_{EE}: (8), A_{LV}: (2), MS; B, C: AP, MS; D: MS, E: AP, MS; F: (4).

Kaljukotkas Tekst: MS. Pildid: Emane vanalind (18/06/2008, Varakļānu nov., LV), MS/pb; 1–3: UB (LV); 1 – suur pesa rabasaarel (11/06/2004, Balvu nov., LV), 2 – tüüpiline asustatud pesa (21/06/2006, Alojas nov., LV), 3 – toidujäänused pesas (21/06/1990, Rēzeknes nov., LV). Andmed: (1), (6), (9), (11) A_{EE}: GS; A_{LV}: (9), (10), HH, JK, JL, MS; B: GS, HH, MS; C: JL, GS, HH, MS; D: (1), (10), (11), MS; E: (1), (9), UB, US.

Kalakotkas Tekst: MS & AK. Pildid: Isane vanalind (19/05/2007, Madonas nov., LV), MS/pb; 1 – pesa lageraiel kuivanud haavapuul (25/08/2007, Kandavas nov., LV); AK; 2 – pesitsemine mahajäetud valge-toonokure pesal (19/07/2002, Jõgevamaa), AA; 3 – pesa väiksel rabasaarel (16/07/2007, Tartumaa), JT, 4 – pesa puistu servas suure männi otsas (28/04/2009, järve saar Moricsala, Ventpils nov., LV); 5 – pesa kõrgepingeliinil (12/08/2011, Jõgevamaa); JK/pb. Andmed: A_{EE}: RM, A_{LV}: AK, MS; B, C: AK, MS; E: RM, MS, UB; F: (3)

Ronk Tekst: MS & VS. Pildid: (17/10/2011, Ādažu nov.), IM; 1–3: VS (Dundagas nov.); 1: tüüpiline pesakoht (11/09/2011); 2: pesa noorlindudega (07/05/2011); 3: rüppetomp (09/11/2011). Andmed: A_{EE}: IT&JT, KJ, RM, RiN, RnN, TE, UA, ÜV; A_{LV}: (5), (7), JK, MS; B, D: (5), (7), MS C: (7), MS; E: (5), US, VS; F: (4), VS.

Kirjandus

- (1) Bergmanis, U. 2000. Klinšu ērgļa *Aquila chrysaetos* atgriešanās Teiču purvā. Putni dabā 10.4: 6–11.
- (2) Bergmanis, U. 2007. Mazā ērgļa *Aquila pomarina* ligzdošanas biotopu analīze Latvijā. Putni dabā piel. 2: 2–11.
- (3) LOB 1999. Latvijas ūdeņu putni. Rīga, Latvijas Ornitoloģijas biedrība, 208 lpp.
- (4) LOB 2002. Latvijas mežu putni. 2. izdevums. Rīga, Latvijas Ornitoloģijas biedrība, 224 lpp.
- (5) LOB 2011. Pesakaardid. Raudkull, ronk, herilaseviu, must-harksaba. Avaldamata andmed LOB arhiivist.
- (6) Sein, G. & Löhmus, A. 2006. Kaljukotka pesituspuistute ja pesapuude omadused Eestis. Hirundo 19: 68–80.
- (7) Skuja, V. 2004. Kraukļa *Corvus corax* L. saistība ar teritoriju un barošānas stratēģija. LU, Rīga, 65 lpp.
- (8) Väli, Ü. 2003. Väike-konnakotkas ja tema kaitse Eestis. Hirundo Supplementum 6. 64 lk.
- (9) Vilks, K. 1986. Atmiņas par putniem. Rīga, Zinātne, 152 lpp.
- (10) Виксне, Я. 1975. Беркут *Aquila chrysaetos* все же не перестал гнездиться в Латвии. Zool. muz. raksti. 12: 69–78.
- (11) Ивановский, В.В. 2010. Беркут *Aquila chrysaetos* в Белорусском Поозерье: материалы по биологии вида в пределах ареала. Русский орнитологический журнал, Том 19, Экспресс-выпуск 615: 2127–2146.
- (12) Ивановский, В.В. Змеяд *Circus gallicus* (J.F.Gmelin, 1788) в Белорусском Поозерье. 8 стр. Рукопись.

EAGLES CROSS BORDERS

Linking Estonia and Latvia
Part-financed by the European Regional Development Fund

European Union

Käesolev teos on koostatud ja trükitud Eesti-Läti programmi toel ning kuulub projekti „Kotkad riigipiire ei tunnista / Eagles cross borders“ tegevuste hulka

Väljaandja: *Läti Ornitoloogiaühing*

Posti aadress: A.k. 105, Rīga, LV-1046

Koostajad: *Māris Strazds & Urmas Sellis*

Eestikeelne tõlge: *Kaia Treier*

Kujundaja: *Māris Strazds*

Kaanefoto (*J. Ķuze/putnubildes.lv*): Merikotka pesa

Trükkimine: *Mr. Munks SIA*

Kõik õigused kaitstud. Teose ja selle osade paljundamine ning kasutamine kommertseesmärkidel on keelatud, välja arvatud väljaandja kirjalikul loal.

Küsimuste ja ettepanekutega selle raamatu osas saate pöörduda:

Urmas Sellis (urmas@kotkas.ee, +372 5034799)

Soovitav viitamine:

M. Strazds & U. Sellis (koost.) 2011. Suurte risupesade välimääraja. Läti Ornitoloogiaühing. Riia

ISBN 978-9984-9747-4-3

© Läti Ornitoloogiaühing, 2011

© M. Strazds, kujundus, 2011

© K. Treier, eestikeelne tõlge, 2011

© fotode autorid, fotod, 2011

© andmeallikad, 2011